

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES FOR ENSURING FREEDOM OF EXPRESSION OF POLITICAL VIEWS

Бліхар М.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Національний університет «Львівська політехніка»

Крикавська І.В., к.ю.н.,
старший викладач кафедри адміністративного та інформаційного права
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правових засад забезпечення свободи вираження політичних поглядів, вивченню тих трансформаційних процесів у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема свободи вираження політичних поглядів, які відбуваються сьогодні в Україні. Так, увагу зосереджено на аналізі адміністративно-правових засад забезпечення свободи вираження політичних поглядів відповідно до міжнародного права, оскільки вітчизняне законодавство переживає період зближення з міжнародним правом, шляхом імплементації у національне право визнаних прогресивними правовими системами цінностей, норм та принципів. Кожна правова держава гарантує своїм громадянам дотримання їх прав і свобод відповідно до норм та принципів національного законодавства, взаємопов'язаних із вимогами міжнародного права. Не є винятком і право на вільно вираження людиною своїх політичних поглядів. Дане право гарантує кожному не просто можливість мати власні політичні погляди, які можуть відрізнятися від тих, що панують у суспільстві, а й можливість виражати їх та відстоювати, не зазнаючи за це переслідувань чи покарань. Останнє може застосовувати виключно держава через уповноважені органи лише у випадку зловживання правом на свободу вираження політичних поглядів. Питання свободи вираження політичних поглядів сьогодні є вкрай важливими для українського суспільства, як основи, підґрунтя української державності, яке сьогодні перебуває у стані війни. Адже в такий час права і свободи людини можуть зазнавати певних обмежень. Ця війна триває за території та за можливість політичного впливу на подальший вектор розвитку держави та суспільства, а, відповідно, на людину, де її політичні права і свободи відіграють одну з ключових ролей.

Ключові слова: адміністративне право, громадянське суспільство, міжнародне право, свобода, політичні погляди.

The article is devoted to the study of the administrative and legal foundations of ensuring the freedom of expression of political views, the study of those transformational processes in the sphere of ensuring the rights and freedoms of man and citizen, in particular the freedom of expression of political views, which are taking place today in Ukraine. Thus, the attention is focused on the analysis of the administrative and legal foundations of ensuring the freedom of expression of political views in accordance with international law, since domestic legislation is experiencing a period of convergence with international law, through the implementation into national law of the values, norms and principles recognized by progressive legal systems. Every state governed by the rule of law guarantees its citizens the observance of their rights and freedoms in accordance with the norms and principles of national legislation interrelated with the requirements of international law. The right to free expression of one's political views is no exception. This right guarantees everyone not only the opportunity to have their own political views, which may differ from those prevailing in society, but also the opportunity to express and defend them without being persecuted or punished for it. The latter can be applied exclusively by the state through authorized bodies only in case of abuse of the right to freedom of expression of political views. The issue of freedom of expression of political views is extremely important for Ukrainian society today, as the basis, the foundation of Ukrainian statehood, which is currently in a state of war. After all, at such a time, human rights and freedoms may be subject to certain restrictions. This war continues for territories and for the possibility of political influence on the further vector of development of the state and society, and, accordingly, on a person, where his political rights and freedoms play one of the key roles.

Key words: administrative law, civil society, international law, freedom, political views.

Політичний діалог – єдиний прийнятний спосіб вирішення проблем, напрацювання шляхів подальшого розвитку у сучасних державах правової демократії, де панує громадянське суспільство. Такий діалог стає можливим тільки за умови: 1) наявності різних політичних сил; 2) активності чи пасивності їх прихильників; 3) актуальності, своєчасності тих чи інших політичних ідей для суспільства та держави; 4) наявності чи відсутності можливостей для вільного вираження своїх політичних поглядів представниками різних політичних сил; 5) певного рівня політичної освіти громадян. Обов'язком саме держави є забезпечення можливостей для політичного діалогу з метою пошуку оптимальних рішень та здійснення конкретних кроків для вирішення тих чи інших проблем, які виникають у процесі розвитку держави та суспільства. Отже основою для політичного діалогу має стати забезпечення свободи вираження політичних поглядів відповідно до вимог права.

Щоб з'ясувати адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів, необхідно спершу окреслити поняття «свобода вираження політичних поглядів». Свобода вираження політичних поглядів є складовою більш загального поняття «свобода

вираження поглядів». Так, на думку Х. Воробець, «Свобода вираження поглядів є одним із засадничих положень демократичного суспільства й однією з основних умов його розвитку та самореалізації кожної окремої особи. Свобода вираження поглядів, відповідно до конституцій багатьох держав світу, визнається одним з найцінніших прав, згідно з яким кожна людина може вільно висловлюватися, писати, читати, відповідати лише за зловживання цією свободою» [1, с. 253]. Для авторки цього твердження рівень свободи вираження поглядів є показником рівня демократичності суспільства. Готовність держави і суспільства приймати існування абсолютно різних поглядів, в тому числі і політичних, демонструє їх стійкість, готовність до діалогу з метою переходу на вищий щабель свого розвитку. Дослідниця Л. Ярмол наголошує, «що структурно суб'єктивне юридичне право на свободу вираження поглядів згідно із законодавством України складається з таких елементів (можливостей): дотримуватися своїх поглядів; вільно виражати погляди (це право охоплює такі свободи: збирати, шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, поширювати, передавати, використовувати інформацію та ідеї – крім випадків, визначених законом). Запропоновано ... 2) структуру свободи вираження поглядів

як суб'єктивного юридичного права людини доповнити такими можливостями: змінювати свої погляди, та не виражати їх, відмовлятися від них. Доведено, що складові суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів людини мають подвійне підпорядкування – відносяться як до права на формування її поглядів, так і до права на їх вираження» [2, с. 3]. Під поняттям «свобода вираження поглядів» авторка пропонує розуміти два ключових аспекти – формування та вираження. Поняття «формування» закріплює за людиною можливість самостійно обирати шлях розвитку особистості з урахуванням індивідуальних потреб, нахилів, уподобань. А поняття «вираження» дозволяє вже сформованій особистості транслювати суспільству та державі свій вибір, у законний спосіб домагатися утвердження соціальних благ.

Отже, свобода вираження політичних поглядів – це гарантована законом можливість вільно збирати інформацію про ті чи інші політичні партії, політичні процеси, суспільно-історичні умови розвитку суспільства і держави, акумулювати її, на основі цього формувати власну політичну позицію як систему поглядів та дій для досягнення політичних ідеалів.

Політичні права і свободи людини можуть бути обмежені, однак тільки відповідно до закону та у передбачений законом спосіб. У Рішенні Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016 зазначається: «що обмеження політичних прав та свобод можуть бути:

а) загального характеру, такі що пов'язані із захистом національної безпеки, прав і свобод інших громадян, здоров'я, моральності;

б) індивідуального характеру, викликані особливим правовим статусом, наприклад обмеження права військовослужбовців, суддів, іноземців на створення та членство у політичних партіях;

в) пов'язані зі станом здоров'я (утратою дієздатності особи). У практиці Конституційного Суду України вироблено такий підхід до обмежень прав і свобод, згідно з яким "обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними й обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [3].

Адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів – це сукупність норм та принципів, на основі яких реалізується законодавчо закріплена можливість людини вільно виражати свої політичні погляди. На національному рівні такі засади залежать від:

1) особливостей суспільно-історичного розвитку. Історичний розвиток української державності свідчить про високу політичну вмотивованість українців, їх намагання зберегти державність, вільно самим обирати шлях розвитку, зберегти та розвинути ті політико-правові цінності, які сформують у нас громадянське суспільство та правову державу;

2) наявності / відсутності нормативного закріплення норм та принципів, які гарантують можливість свободи вираження політичних поглядів. Так, у Конституції України зазначено: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [4]. Всі інші закони, що стосуються питань свободи вираження поглядів, повинні відповідати Основному Закону;

3) безпосередньому взаємозв'язку з політикою держави (як внутрішньою, так і зовнішньою). Політика держави напряму зв'язана з гарантуванням та забезпеченням можливостей для людини реалізовувати певні свої права та свободи. Так, держава, яка прагне розвитку, завжди ставить на перше місце людину, готова забезпечувати можливість реалізації її прав і свобод в обмін на її правомірну поведінку. У тоталітарних державах, навпаки, обмеження або ж повне позбавлення людей їхніх прав і свобод є щоденною практикою, однак така практика не сприяє розвитку держави, а виводить її в стадію регресу;

4) виступає одним із напрямів реалізації людиною своїх прав і свобод. Вираження людиною певних своїх прав є одним із способів реалізації себе як громадянина, який прагне розвивати свою державу через особистісний розвиток. Активно виражати свої політичні погляди означає постійно розвиватися, отримуючи актуальні необхідні знання з різних джерел, аналізуючи їх, приймаючи або не приймаючи їх до власної системи цінностей та пріоритетів;

5) сприйняття / несприйняття можливості свободи вираження політичних поглядів як соціального блага. В залежності від потреб людини можливість вільно виражати свої політичні погляди може сприйматися як соціальне благо або нехтуватися взагалі. Це залежить як від особистісних цінностей кожного, так і від рівня задоволеності базових потреб людини.

Вітчизняне законодавство сьогодні активно переймає міжнародні стандарти у сфері забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина. Адже міжнародне право оперує низкою стандартів, норм та принципів, які розроблені та використовуються з метою захисту людини, її прав і свобод не лише від зазіхань інших людей, але й від свавілля держави. Основою, на якій відбувається цей процес, є адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів відповідно до міжнародного права.

Найперше, такі принципи містяться в інплементованих до вітчизняного законодавства Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ці документи носять не лише декларативний характер, а вже упродовж десятиліть виступають основою для подальших напрацювань національними правовими системами адміністративно-правових засад забезпечення свободи вираження поглядів загалом та політичних поглядів зокрема.

Стаття 19 Загальної декларації прав людини наголошує: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [5]. Право на свободу переконань та вільне їх виявлення належить до основоположних прав людини, є природним правом, тобто таким, що визнає дане право за людиною, виходячи вже з самого факту її народження.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній людині право на свободу вираження поглядів: «1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств».

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання

заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [6]. Проголошуючи свободу вираження поглядів, Конвенція зарозумо наголошує на сукупності обов'язків і відповідальності, яких набуває людина. Отже, свобода дорівнює обов'язок плюс відповідальність. Надання людині певних прав і свобод одночасно накладає на неї відповідальність. За невиконання взятих на себе разом із правами обов'язків людина нестиме відповідальність, наслідком якої може бути навіть позбавлення її того чи іншого права.

Так, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права наголошується: «1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів».

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

а) для поважання прав і репутації інших осіб;

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» [7]. Цим документом також не тільки гарантується право на вільне вираження політичних поглядів та наголошується на обов'язках та відповідальності, які виникають з наявністю права, а й декларується можливість обмеження права вільного вираження політичних поглядів у чітко визначених випадках. Одним із таких випадків є «поважання прав і репутації інших осіб», тобто тут починає діяти принцип – право одного закінчується там, де починається право іншого. Другим випадком визнається «охорона державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення», тобто якщо людина, виражаючи свої політичні погляди, може завдати шкоди безпеці держави чи

суспільства або ж можуть настати несприятливі наслідки для здоров'я чи моральності населення.

На основі аналізу зазначених вище міжнародних нормативно-правових актів можемо виокремити адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів. Такими засадами забезпечення свободи вираження політичних поглядів відповідно до міжнародного права можна окреслити трьома аспектами:

1) організаційний – такий, що визначає механізм адміністративно-правового регулювання;

2) нормативний – аспект, відповідно до якого формується та функціонують адміністративно-правові норми;

3) регулятивний – складова частина, яка відповідає за регулювання процесу виникнення, функціонування та припинення правовідносин у даній сфері.

Об'єктом адміністративно-правового регулювання є суспільні відносини, які виникають між людиною і державою у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків із забезпечення реалізації права на свободу вираження політичних поглядів людиною.

Функції, які виконують адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів, являють собою сукупність напрямків діяльності, за допомогою яких стає можливим ефективне та стале функціонування системи забезпечення свободи вираження політичних поглядів з боку держави; можливість в межах, визначених законом, контролювати дотримання людиною її обов'язків та застосування до неї, у випадку необхідності, заходів державного примусу; а також превентивної та просвітницької діяльності.

Отже, адміністративно-правові засади забезпечення свободи вираження політичних поглядів відповідно до міжнародного права є своєрідною основою, базисом для подальших напрацювань у напрямку гарантування та реалізації прав людини на національному рівні, що сприятиме розвитку не тільки держави, її правової системи, а й людини, її особистості, яка прагнучиме жити у правовій державі та громадянському суспільстві, де вона знає свої права та обов'язки, чітко усвідомлює невідворотність покарання і готова відповідати за свої дії та їх наслідки, однак є впевненою у тому, що держава захистить її у разі потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробець Х. М. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 249–254.
2. Ярмол Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження): дисерт. на здоб. наук. ступ. д. юр. н. 12.00.01. Львів, 2018. 494 с.
3. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-пн/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
5. Загальна декларація прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text